

Historia zawsze bliska

Księga Pamiątkowa ofiarowana
Profesorowi
Wojciechowi Polakowi

Redakcja

Sylwia Galij-Skarbińska, Michał Damazyn

RECENZENCI

prof. dr hab. Norbert Kasperek (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)
prof. dr hab. Krzysztof Kopiński (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
dr hab. Agata Domachowska, prof. UMK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

KOMITET REDAKCYJNY

dr hab. Sylwia Galij-Skarbińska, prof. UMK (Centrum Badania Historii „Solidarności”
i Oporu Społecznego w PRL, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
ks. dr Michał Damazyn (Centrum Badania Historii „Solidarności” i Oporu Społecznego
w PRL, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
dr Judyta Bielanowska (Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku)
dr Izabela Mazanowska (Instytut Pamięci Narodowej, Delegatura w Bydgoszczy)

REDAKTOR PROWADZĄCY	REDAKTOR TECHNICZNY	KOREKTA	PROJEKT OKŁADKI
Szymon Gumienik	Iwona Banasiak	Zespół	Krzysztof Galus

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

© Copyright by Sylwia Galij-Skarbińska, Michał Damazyn i Autorzy tekstów
Toruń 2023

ISBN 978-83-8180-739-5

Książka powstała w ramach działalności Centrum Badania Historii „Solidarności” i Oporu Społecznego
w PRL, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Dofinansowano z budżetu
Samorządu Województwa
Kujawsko-Pomorskiego

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie
może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez
pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie
zaznacz, czyje to dzieło.

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową; tel./fax 56 664 22 35, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń
tel. 56 664 22 35, e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87-148 Łysomice

Prof. dr hab. Wojciech Polak

Spis treści

Piotr Całbecki, *Oto historia Wojciecha Polaka* • 11

Od Redakcji • 15

I Profesor Wojciech Polak

Katarzyna Polak, Jakub Polak, Wojciech Polak – nota biograficzna • 21

Sylwia Galij-Skarbińska, Michał Damazyn, *Bibliografia publikacji Profesora Wojciecha Polaka (1982–2022)* • 29

Sylwia Galij-Skarbińska, *Wykaz prac magisterskich i licencjackich napisanych pod kierunkiem Profesora Wojciecha Polaka (2006–2021)* • 55

Sylwia Galij-Skarbińska, *Wykaz prac doktorskich napisanych pod kierunkiem Profesora Wojciecha Polaka* • 77

II Historia zawsze bliska

Janusz Małek, *O indygenacie pruskim. (Rozmowy Samuela Maciejowskiego, kanclerza koronnego i biskupa krakowskiego z Eustachym Knobelsdorfem, kanonikiem, posłem kapituły warmińskiej w Piotrkowie, w 1548 r.)* • 81

Marek Chamot, *Tukidydes z Krajny. Świętosław z Bożejowic Orzelski: kronikarz, poseł i polityk z Orla* • 117

Jerzy Przeracki, *Przyjęcia do prawa miejskiego we Fromborku w latach 1630–1645* • 141

Wojciech Sławiński, *Ewangelicki Kościół Augsburskiego i Helweckiego Wyznania po upadku Austro-Węgier w wybranych krajach sukcesyjnych* • 171

Jan Draus, *Sługa Boży Zygmunt Łoziński – niezwykły biskup miński i piński* • 203

- Małgorzata Grupa, *Jedwab w Polsce – od Wikingów po rozbiory* • 219
- ks. Michał Damazyn, Zofia Kudriawcew, domniemana córka Stanisława Augusta Poniatowskiego i jej potomkowie • 259
- Beata Stachowiak-Panske, *Ocalić od zapomnienia. Sylwetka księdza Alojzego Alfonsa Kwiatkowskiego* • 297
- IZABELA MAZANOWSKA, *Lebensborn i jego działalność w Bydgoszczy* • 307
- Tadeusz Wolsza, *Więzienny uniwersytet. Niecodzienna rola przedwojennej inteligencji w stalinowskich zakładach karnych (do 1956 r.)* • 321
- Mirosław Golon, *Przed stalinowską kolektywizacją rolnictwa. Niezależny ruch ludowy w powiecie nidzickim w latach 1945–1948* • 341
- Judyta Bielanowska, *Totalitarna gnoza polityczna jako narzędzie nacjonalistycznej antyniemieckiej legitymizacji systemu politycznego Polski Ludowej w przemówieniach Bolesława Bieruta, Edwarda Ochaba i Władysława Gomułki w latach 1948–1957* • 373
- dk. Waldemar Rozykowski, *Św. Józef w „Zapiskach więziennych” bł. Stefana Wyszyńskiego (czas uwięzienia w Rywałdzie). Przyczynek do duchowości Prymasa Tysiąclecia* • 407
- ks. Jarosław Wąsowicz SDB, *Sub tuum praesidium confugimus. Ryngrafy jako symbol maryjnej religijności narodu polskiego* • 423
- Krzysztof Kolczyński, *Zakazana modlitwa* • 461
- ks. Adam Szpotański, *Stan wojenny w Zagłębiu Miedziowym. Pacyfikacja Zakładów Górniczych Lubin* • 477
- Mariusz Krzysztofiński, *Z dziejów bezprawia MSW w PRL. Historia zatrzymania i pobicia Witosława Kwiecińskiego i Dariusza Sikory w Stalowej Woli* • 491
- Przemysław Bartosik, *Wydział II Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Pile wobec „zagrożeń wywiadowczych” oraz podziemnej „Solidarności” w województwie pilskim w okresie stanu wojennego* • 525

- Mieczysław Góra, *Wojskowe Obozy Internowania 1982–1984* • 555
- Sylwia Galij-Skarbińska, *Zielona „Solidarność” w okresie stanu wojennego* • 585
- Wojciech Peszyński, *„Łyżka miodu w beczce dziegciu”. O sukcesie piłkarzy nożnych w czasie stanu wojennego* • 609
- Bożena Piątkowska, *Jakub Kufel, Morski Dom Kultury w Nowym Porcie* • 625
- Przemysław Ruchlewski, *Pięćdziesiąta rocznica sprowadzenia prochów majora Henryka Sucharskiego na Westerplatte* • 641
- Michał Strzelecki, *Od ruchu społecznego protestu do organizacji prorządowej. Ewolucja polityczna NSZZ „Solidarność” na przełomie XX i XXI w.* • 651
- Joanna Marszałek-Kawa, *Patryk Wawrzyński, Polski model postautorytarnej transformacji tożsamości politycznej. Strukturalne aspekty niestabilności polityki historycznej* • 675
- Roman Bäcker, *Historia najnowsza: między publicystyką a nauką* • 691
- Alicja Grześkowiak, *Troska Jana Pawła II o rodzinę* • 705
- Jolanta Sosnowska, *Mądrość oświecona Ewangelią. Św. Jan Paweł II w obronie prawdy i wolności w nauce* • 729
- Katarzyna Polak, *Na orbicie Kopernika...* • 743
- Jacek Tymiński, *Kilka słów o Nowej Szewskiej Pasji i jej Liderze...* • 779
- Noty o Autorach • 783
- III W kręgu Rodziny, Przyjaciół, Znajomych**
- Fotografie • 789

- Trembicka K., *Wrogowie w myśli politycznej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Lublin 2013.
- Voegelin E., *Nowa nauka polityki*, tłum. i wstęp P. Śpiewak, Warszawa 1992.
- Ważniewski W. (red.), *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944–1989)*, Siedlce 1997.
- Werblan A., *Klasowe i narodowe aspekty myśli politycznej PPR i PZPR: (studia i szkice)*, Warszawa 1987.
- Wojdyło W., Strzelecki M. (red.), *Wychowanie a polityka: tradycje i współczesność*, Toruń 1997.
- Wojśław J., *Obraz teraźniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954: zarys problematyki*, Gdańsk 2009.
- Wolff-Powęsk A. (red.), *Polacy wobec Niemców: z dziejów kultury politycznej Polski 1945–1989*, Poznań 1993.
- Zaremba M., *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2001.
- Żakowska M., Dąbrowska A., Parnes J. (red.), *Europa swoich Europa obcych: stereotypy, zderzenia kultur i dyskursy tożsamościowe*, Łódź 2017.

dk. Waldemar Rozykowski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0003-2332-3497

Św. Józef w „Zapiskach więziennych” bł. Stefana Wyszyńskiego (czas uwięzienia w Rywałdzie). Przyczynek do duchowości Prymasa Tysiąclecia

Wstęp

W 1982 r. zostały wydane po raz pierwszy *Zapiski więzienne* prymasa Stefana Wyszyńskiego, a więc było to już po jego śmierci. Zostały one opublikowane w Paryżu przez wydawnictwo księży pallotynów Éditions du Dialogue, w serii „Znaki Czasu” nr 42. Wiemy, że prymas zatwierdził jeszcze za życia przygotowany tekst do druku. W 1995 r. staraniem Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Wydawnictwie SOLI DEO ukazała się polska edycja *Zapisków więziennych*¹.

Prezentowane zapiski to wyjątkowe i bezcenne echo trzyletniego okresu uwięzienia Prymasa Tysiąclecia. Składają się na nie teksty o różnym charakterze: kronika życia codziennego, listy, memoriały do władz oraz zapiski o charakterze duchowym². Te ostatnie nosiły

¹ Zob. I. Czarcińska, A. Gałka, *Wstęp do tomu trzeciego*, w: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, Warszawa 2018, s. XIV.

² *Ibidem*, s. XIV–XVII.

nawet swój własny tytuł, dodajmy nadany im przez samego prymasa, mianowicie: *Kalendarzyk łaski* i doczekały się także kilka lat temu osobnego wydania³.

Wartość poznawcza osobistych zapisków prymasa z okresu jego uwięzienia jest trudna do przecenienia. W niniejszym artykule chcemy się przede wszystkim skupić na wybranym zagadnieniu, które dotyczy jego świata wewnętrznego⁴. Nie mamy bowiem wątpliwości, że zachowane zapiski błogosławionego odślaniają jego duchowość, a więc prezentują nam jego drogę do świętości. Przypomnijmy, że 12 września 2021 r. prymas Stefan Wyszyński został ogłoszony błogosławionym.

W niniejszym tekście chcemy zwrócić uwagę na obecność św. Józefa w *Zapiskach więziennych* prymasa. Jest to bardzo ciekawy wątek, mając na uwadze to, że w 2021 r. przeżywaliśmy w Kościele katolickim Rok św. Józefa. Papież Franciszek zaprosił nas do odkrywania tego wyjątkowego świętego. Przypatrzmy się więc w jaki sposób św. Józef wpisał się w historię uwięzienia bł. Stefana Wyszyńskiego w celi klasztoru kapucynów w Rywałdzie⁵.

³ S. Wyszyński, *Z głębi duszy. Kalendarzyk łaski*, Warszawa 2019.

⁴ W życiu wewnętrznym prymasa w świetle *Zapisków więziennych* pisali np.: E. Weron, *Duchowość prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle Zapisków więziennych*, „*Communio*” 2001, t. 21, nr 3 (123), s. 27–40; Z. Grocholewski, *Bł. kardynał Stefan Wyszyński. Więzień w Panu*, Poznań 2021; Z. Kijas, *Wyszyński. Narodziny nowego człowieka*, Warszawa 2021; W. Rozynekowski, *O życiu wewnętrznym prymasa Stefana Wyszyńskiego w czasie uwięzienia w klasztorze kapucynów w Rywałdzie*, w: *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynekowski, Toruń 2021, s. 87–97.

⁵ Zagadnienie obecności św. Józefa w życiu oraz nauczaniu prymasa Stefana Wyszyńskiego oczekuje na swoje szczegółowe zainteresowanie. Mając na uwadze wypowiedzi prymasa, w tym momencie możemy się odwołać przede wszystkim do artykułu Roberta Zgorzelaka, *Święty Józef w nauczaniu bł. Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, w: *Święty Józef. Sługa zbawienia*, red. A. Latoń, Poznań 2021, s. 431–452. Podjęty w niniejszym artykule temat obecności św. Józefa w *Zapiskach więziennych* prymasa sygnalizowałem już w kilku pracach: W. Rozynekowski, *O życiu wewnętrznym prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 96–97;

Czas uwięzienia

W piątek, 25 września 1953 r. około godz. 22.30 zaczęto dobijać się do bramy domu arcybiskupiego przy ul. Miodowej w Warszawie. Bezprawną decyzją rządu z 24 września prymas został zawieszony w postudze arcybiskupiej oraz postanowiono go usunąć z Warszawy⁶. Krótko po północy, czyli już 26 września, prymas został wywieziony ze swojej siedziby i we wczesnych godzinach porannych znalazł się w Rywałdzie. Miejscowość ta stała się pierwszym miejscem jego uwięzienia. Wiemy, że nie przebywał tu długo, gdyż już wieczorem 12 października przewieziono go do pobernardyńskiego klasztoru w Stoczku, nazywanym często Warmińskim lub Klasztornym. Kolejnymi miejscami uwięzienia prymasa były: klasztor franciszkański w Prudniku (6 października 1954 r. – 29 października 1955 r.) oraz dom zakonny sióstr nazaretanek w Komańczy (29 października 1955 r. – 28 października 1956 r.).

Uwięzienie było bardzo trudnym okresem w życiu prymasa. W niniejszym tekście odnosimy się do okresu pierwszych 17 dni, które spędził on w celi klasztoru kapucynów w Rywałdzie⁷. Te pierwsze dni

idem, *O duchowości prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle „Zapisków więziennych” uczynionych w okresie uwięzienia w Rywałdzie*, w: *Roczniki Księdza Jerzego*, t. 6: *Drogi do świętości*, red. P. Nowogórski, W. Polak, W. Rozynekowski, Toruń–Górk 2021, s. 105–106; idem, *Spotkania z prymasem Stefanem Wyszyńskim*, Pelplin 2021, s. 58–62.

⁶ Zob.: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i postęga Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, Warszawa 1994, s. 656–669; J. Żaryn, *Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956)*, „*Studia Prymasowskie*” 2007, t. 1, s. 47–69; E.K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, s. 201–202; A. Dziurok, *Uwięzienie prymasa Polski Stefana kardynała Wyszyńskiego – okoliczności i konsekwencje*, w: *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na Ziemi Pomorskiej i Kujawach*, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014, s. 11–25.

⁷ Zob.: W. Polak, W. Rozynekowski, *Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Rywałdzkiej*, Rywałd Królewski 2009, s. 28–37; W. Rozynekowski, *Pobyty Prymasa Polski ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego w granicach obecnej diecezji toruńskiej*, „*Teologia i Człowiek*” 2010, nr 16, s. 182–185; W. Polak, *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński w Rywałdzie Królewskim*, w: *Prymas Polski Stefan Kardynał*

były wyjątkowo trudne. Samotność, ból, opuszczenie, niesprawiedliwość, które doprowadziły do doświadczenia swoistej nocy ciemności, to słowa, którymi staramy się opisać cały czas uwięzienia, a szczególnie pierwsze dni spędzone w kapucyńskiej celi. I właśnie w takiej historii, w takim doświadczeniu, spotykamy odniesienie do św. Józefa. Przyniósł on prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu, dzisiaj już błogostawionemu, orędownictwo i pomoc.

Cela w klasztorze kapucynów w Rywałdzie, w której w dniach 26 IX – 12 X 1953 r. więziony był prymas

Wyszyński na Ziemi Pomorskiej i Kujawach, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014, s. 167–186; W. Konopka, W. Rozykowski, Na szlaku Prymasa Tysiąclecia. Prymas Stefan Wyszyński na Kujawach i Pomorzu, Warszawa 2016, s. 77–82; W. Rozykowski, Uwięzienie prymasa Stefana Wyszyńskiego w klasztorze kapucynów w Rywałdzie w świetle kroniki klasztornej, „Rocznik Grudziądzki” 2020, t. 28, s. 237–241; idem, Uwięzienie prymasa Stefana Wyszyńskiego w klasztorze kapucynów w Rywałdzie, w: Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II, red. M. Białkowski, W. Rozykowski, Toruń 2021, s. 75–85.

Święci czasu uwięzienia

Ojciec Zdzisław Kijas, opisując w swojej książce znaczenie czasu uwięzienia dla prymasa, jeden z podrozdziałów zatytułował: „W nocy ducha jaśnieją święci”. A więc przywołał w nim świętych, którzy byli blisko niego w tym trudnym okresie. Jak się okazuje, na pierwszym miejscu wymienił on św. Józefa, napisał bowiem:

„Wielkim wsparciem w nocy ducha byli dla Wyszyńskiego święci. Był wśród nich św. Józef, św. Paweł Apostoł, św. Franciszek i Maksymilian i wielu innych, bardziej lub mniej znanych, błogostawionych, świętych, sług Bożych, tych z marginesu, z peryferii społecznych, ale również z ołtarzy głównych. [...]

Ani filozofia czy polityka, ani żadna ludzka logika, ani też zdrowy rozsądek, ale podglądanie świętych i szczerze pragnienia naśladowania ich były dla Wyszyńskiego wielką pomocą w nocy ducha, w tej szczególnej godzinie próby wiary. W chwilach doświadczenia samotności i opuszczenia wybierał na przyjaciół świętych. Byli dla niego źródłem nadziei, że ciemność ustąpi i znowu nadejdzie światło, którego źródłem jest Bóg. [...]

Walcząc u boku Chrystusa, dusza wie, że zwycięży, wszak Bóg jest zawsze zwycięski. Święci byli tego konkretnym przykładem; odnieśli walkę ze złem, nienawiścią, lękiem o przyszłość, z beznadzieją. Największą z nich była Maryja, nazywana w Litanii Królową wszystkich świętych. Ona jest najwierniejszą przyjaciółką człowieka, Wyszyńskiego zaś w szczególności”⁸.

Zauważyć św. Józefa

Odwołanie do osoby św. Józefa spotykamy już w pierwszych dniach uwięzienia prymasa. W *Zapiskach więziennych* czytamy o tym pod datą 12 października. Był to ostatni dzień przetrzymywania prymasa w Ry-

⁸ Z. Kijas, Wyszyński. Narodziny nowego człowieka, s. 94–95.

wałdzie. Prawdopodobnie po północy, czyli już 13 października prymas znalazł się w kolejnym miejscu uwięzienia, mianowicie w pobornardyńskim klasztorze w Stoczku, koło Lidzbarka Warmińskiego⁹.

Ciekawe, że w wydanych zapiskach tekst odnoszący się do św. Józefa został umieszczony tuż pod tytułem: „Stoczek Warmiński”¹⁰. Tak jakby dotyczył on już historii związanej z kolejnym miejscem odosobnienia. Można go więc przeoczyć, kiedy zatrzymujemy się tylko na tekstach, które w edycji zostały przypisane do czasu uwięzienia w Rywałdzie.

Może ten drobny szczegół oddaje naturę obecności św. Józefa w Kościele oraz życiu konkretnych osób, w tym i prymasa. Myślmy tu o jego swoistym ukryciu, czy też zasłonięciu różnymi wydarzeniami i postaciami. Trzeba trochę wysiłku, świadomego przejścia pewnego etapu drogi wiary, nabycia swoistej wrażliwości, aby móc odkryć i w konsekwencji spotkać św. Józefa. Ostatecznie potrzebujemy trochę czasu, aby odkryć tego ukrytego świętego.

Książka o św. Józefie

Pod datą 12 października 1953 r. (był to poniedziałek) w *Zapiskach więziennych* prymasa czytamy tak: „Po wyjątkowo wczesnej wieczerzy zasiadłem do lektury książki Ojca Bernarda KB, o świętym Józefie”¹¹.

Przywołana książka to dzieło karmelity bosego o. Bernarda od Matki Bożej (o. Bernarda Smyraka), *Święty Józef a człowiek współczesny*. Pozycja ta została wydana w Krakowie w 1948 r. w Wydawnictwie

⁹ Prymas zapisze w swoich zapiskach: „Myślę, że była godzina druga w nocy, gdy poszedłem spać”; S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, Warszawa 1995, s. 37. Przywołana przez samego prymasa godzina sugeruje, że został on przywieziony do Stoczka już po północy, czyli 13 października.

¹⁰ Ibidem, s. 35.

¹¹ Ibidem.

Karmelitów Bosych, liczy ze spisem treści 100 stron¹². Zawiera kazania wygłoszone przez zakonnika w kolegiacie w Kaliszu z okazji 150 rocznicy koronacji znajdującego się w tej świątyni cudownego obrazu św. Józefa, a dokładnie wiemy, że chodzi o obraz przedstawiający całą Świętą Rodzinę. Karmelita sam odwołał się do tego jubileuszu we wstępie do książki: „Rzecz, którą obecnie podaję do druku – to zarys kazań, jakie głosiłem z okazji 150 rocznicy koronacji cudownego obrazu św. Józefa w Kaliszu, w maju 1946 r. Była to pierwsza ogólnopolska uroczystość religijna po wojnie. Cudowny obraz św. Józefa w Kaliszu, to jedyny w Polsce obraz tego Świętego koronowany uroczystie przez papieża”¹³.

Przypomnijmy, że Kalisz jest najbardziej znanym ośrodkiem kultu św. Józefa w Polsce¹⁴. Geneza szczególnej czci oddawanej w tym miejscu Oblubieńcowi Najświętszej Maryi Panny sięga XVII w. Jego kult musiał rozwijać się bardzo dynamicznie, skoro już w 1756 r. Rada Miasta uznała św. Józefa za patrona miasta Kalisza. 31 maja 1783 r. papież Pius VI dokonał w Rzymie koronacji kopii obrazu Świętej Rodziny. Uroczysta koronacja w Kaliszu odbyła się w 1796 r. I właśnie na obchody 150 rocznicy tego wydarzenia został zaproszony do kolegiaty, obecnie już Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu karmelita o. Bernard, aby wygłosić cykl rozważań o św. Józefie.

Przedmowę do książki o. Bernarda napisał Jan Dobraczyński, autor bardzo popularnej powieści poświęconej św. Józefowi, zatytułowanej *Cień Ojca*. Książka ta doczekała się wielu wydań. Odnotujmy, że w wydaniu z 1985 r. zamieszczono list prymasa Stefana Wyszyńskiego,

¹² Bernard od Matki Bożej, *Święty Józef a człowiek współczesny*, Kraków 1948, ss. 100.

¹³ Ibidem, s. 14.

¹⁴ O historii obrazu zob.: J. Plota, *Kult świętego Józefa w sanktuarium kaliskim*, w: *Duchowość św. Józefa z Nazaretu*, red. M. Chmielewski, Lublin 2003, s. 239–254; J.A. Splitt, *Z dziejów kaliskiego sanktuarium świętego Józefa*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 2003, t. 2, s. 123–133; W. Rozykowski, *Z dziejów kultu św. Józefa*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 2005, t. 4, s. 118.

czytamy w nim tak: „Drogi Janie, w »Cieniu Ojca« odsłoniłeś Światło Opiekuna Jezusa i Jego Dziewiczej Matki... Pomogłeś zrozumieć nam św. Józefa... Bóg Ci to wynagrodzi... +Stefan Kard. Wyszyński Prymas Polski. Warszawa, 19.III.1979”¹⁵.

We wprowadzeniu do książki karmelity J. Dobraczyński napisał o św. Józefie między innymi tak: „Dziwny święty. Był najbliższy Jezusa. Widział jego dzieciństwo, niedojrzałość. Widział jak wszechmoc Boża odbijała się w szeroko otwartych oczach dziecka. Widział wszystko. A przecież jest to najbardziej milczący, najbardziej zamknięty w ciszy Święty. Nie czyni cudów za życia. Prawie Go nie widać jak działa. Męczennik? Nie. Ofiarował wszystko, aby wszystko uzyskać”¹⁶. Jak widać, między innymi takimi słowami o św. Józefie umacniał się w trudnym czasie pierwszych dni uwięzienia prymas Stefan Wyszyński.

O. Bernard we wstępie do swojej książki napisał o św. Józefie tak: „Spośród barwnej galerii Świętych jest jedna postać, szczególnie nam bliska i droga – to św. Józef. W zdemokratyzowaniu dzisiejszego życia, on chyba jest najwięcej demokratyczny. W apoteozie dzisiejszej pracy – on może stać na pierwszym miejscu. W zmierzchu i upadku koron i mitr wielkich tego świata, – on nic nie traci, bo Jego wielkość na innych oparta wartościach.

Życie Jego, z jednej strony proste, zwyczajne, dla każdego dostępne, z drugiej strony, prawdziwie wielkie i wzniosłe. Ta skromna postać Cieśli z Nazaretu woła, jak wysoko wznieść się może i dzisiejszy człowiek pracy”¹⁷.

Widzimy wyraźnie, że lektura tekstów o św. Józefie, a właściwie to on sam, Oblubieniec Najświętszej Maryi Panny, umacniał prymasa w trudnym czasie pierwszych dni uwięzienia. Wydaje się, że możemy również dodać, że on także niejako przygotowywał prymasa do wydarzeń, które były przed nim. Już bowiem w następnym zdaniu w Zapiskach więziennych czytamy: „Ze skupienia wyrwało mnie niezwykle

o tym czasie pukanie do drzwi. Nie czekając na zaproszenie, wszedł »pan w ceracie«, z kapeluszem w rękę. »Pojedziemy dalej« – zwrócił się do mnie”¹⁸.

Dotykamy tu bardzo interesującego kontekstu. Święty Józef kilka razy w swoim życiu musiał udawać się w nieznane, do miejsc i środowisk, które były mu obce, w których nie planował przebywać. A w październiku 1953 r. towarzyszył w drodze w nieznane miejsce cierpiącemu prymasowi.

Okładka książki o Św. Józefie, którą prymas czytał w Rywałdzie

¹⁵ J. Dobraczyński, Cień Ojca, Warszawa 1985, s. 224.

¹⁶ Bernard od Matki Bożej, Święty Józef, s. 10.

¹⁷ Ibidem, s. 13–14.

¹⁸ S. Wyszyński, Zapiski więziennych, s. 35.

Zawierzył św. Józefowi

Święty Józef był dla prymasa oparciem w drodze do kolejnego, nieznanego mu miejsca uwięzienia. W zapiskach czytamy następujące słowa: „Zebrałem dość szybko swoje rzeczy do waliz przywiezionych przez moich panów z Miodowej. Po ciemnych schodach idziemy na dół, pierwszy raz od 2 tygodni. Wokół nie ma żywej duszy. Nawet żołnierzy, którzy zazwyczaj wśród nocy czynili tyle hałasu na korytarzach, ani śladu. Zajmuję miejsce w aucie wraz z »panem w ceracie«. Stoi kilka innych wozów w dyskretnej odległości. Ruszamy. W imię Boże! Czuję się tak bardzo »rzeczą«, że nie pytam o nic. Oddaję się w opiekę Matce Bożej i świętemu Józefowi, od którego tak nagle zostałem oderwany”¹⁹.

Trudno nam uznać to spotkanie prymasa ze św. Józefem podczas pierwszych dni jego uwięzienia za przypadkowe. Tak jak nie były przypadkowe jego spotkania także w Rywałdzie z Matką Bożą Rywałdzką oraz z Jezusem Miłosiernym. Przypomnijmy, że ich wyobrażenia (zdjęcia) znajdowały się w celi, do której został wprowadzony²⁰. Jak czytamy w przywołanym fragmencie *Zapisków więziennych* Oblubieńcowi Maryi zawierzył prymas swoje cierpienie, w tym szczególnie nieznaną przyszłość. Jemu też oddał to, czego doświadczał od momentu aresztowania i wywiezienia z Warszawy, mianowicie traktowania go jak „rzecz”. Prymas wiedział dobrze, że cierpienie, które ostatecznie przyniosło dobre owoce, było obecne także w życiu małżonka Maryi. A więc chociażby z tego powodu był on mu w czasie uwięzienia szczególnie bliski²¹.

Oddajmy jeszcze raz głos prymasowi, który takimi słowami opisał drogę do kolejnego miejsca uwięzienia, czyli do Stoczka. W tej drodze był z nim św. Józef, gdyż to jemu się zawierzył: „Droga wśród ciemności nadaje się doskonale do modlitwy i rozważań. Jedziemy wyraźnie na Jabłonowo Pomorskie. Bardzo starannie czuwano nad tym, bym niko-

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, s. 14, 17.

²¹ Zob. D. D. Siuta, *Cierpienie w życiu św. Józefa i jego zbawczy wymiar*, „Homo Dei” 2021, nr 2, s. 99–113.

Kościół i klasztor kapucynów w Rywałdzie

go nie widział. Po drodze mijamy Ostródę; dłuższy czas stoimy przed gmachem województwa w Olsztynie. Jest późno – wraca mnóstwo ludzi z nieznanymi mi dróg. Wreszcie ruszamy dalej; mijamy Dobre Miasto i Lidzbark. Znowu zbłądziliśmy w ciemnościach; stoimy na drodze, zbliża się jakiś wóz, który zatrzymano z daleka i zawrócono. Nadchodzi jakiś mężczyzna, którego zawrócono. Po kilku minutach jazdy zajeżdżamy przed jasno oświetloną bramę; świeci się wiele lamp. Brama jest obita świeżymi deskami. Jakiś niedostrzegalny duch otwiera bramę od środka. Wjeżdżamy w podwórze, które w ciemnościach robi na mnie wrażenie więzienne. Pomyślałem, że przewieziono mnie do więzienia. Wóz zatrzymał się przed szeroko otwartymi drzwiami, wiodącymi na widny korytarz. Zaproponowano, bym wysiadł. Jesteśmy na korytarzu jasnym i pustym. Jednak »nie tędy droga«. Znowu jesteśmy w wozie po to, by wjechać przez wysoką bramę, zbudowaną ze świeżych desek, do ogrodu. Tu przez oszkloną werandę weszliśmy raz jeszcze na ten

sam korytarz. Widocznie do »obrzędu instalacji« w nowym miejscu należały drzwi ogrodowe”²².

Zakończenie

Zapiski więzienne są bardzo ważnym świadectwem życia, w tym także tego wewnętrznego, prymasa Stefana Wyszyńskiego. Ponieważ okres uwięzienia odegrał fundamentalną rolę w dalszym życiu i posłudze Prymasa Tysiąclecia po 28 października 1956 r., dlatego nie mamy wątpliwości, że jego duchowe notatki nie tylko odsłaniają, ale dają interesujący i ważny klucz interpretacyjny jego życia wewnętrznego, duchowości, a w końcu drogi, która zaprowadziła go do świętości. Wydaje się, że stanowią także jedną z dróg do odkrywania błogosławionego.

Przywołane myśli dotyczą obecności św. Józefa w historii jego uwięzienia w pierwszym miejscu, do którego go przewieziono, mianowicie do klasztoru kapucynów w Rywałdzie. Ten wyjątkowy święty orędownik przeprowadził już wielu w dziejach Kościoła przez trudne momenty, a przed kilkudziesięciu laty przeprowadził prymasa, obecnie już błogosławionego Stefana Wyszyńskiego. Imię Józef tłumaczy się poprzez słowa: „oby Bóg dorzucił”, „niech Bóg przymnoży”²³. Możemy powiedzieć, że św. Józef „dodał” prymasowi w jego więziennej historii obecności Boga oraz swojej małżonki Maryi.

Na koniec odwołam się jeszcze raz do słów książki, którą czytał prymas w Rywałdzie. Chodzi dokładnie o ostatnie jej słowa. Nie wiemy, czy prymas przeczytał je, może tak. Spotykamy je w rozdziale, który został zatytułowany przez o. Bernarda „Aktualność św. Józefa”. Może

²² S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, s. 35–36.

²³ Zob.: P.Cz. Bosak (oprac.), *Słownik-konkordancja osób Nowego Testamentu*, Poznań 1991, s. 235; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2007, s. 322.

właśnie takich słów, takiego przesłania o św. Józefie szukał uwięziony prymas. Oddajmy głos zakonnikowi:

„Iluż to ludzi doświadczyło i w dzisiejszej zawierusze wojennej tej przemożnej opieki św. Patriarchy z Nazaretu. Znam pewną matkę rodziny, która na początku wojny 1939 została pozbawiona z trojgiem małych dzieci wszelkich środków do życia. Nad to sama była zdrowia wątłego i schorowana. Nie spodziewając się pomocy od ludzi, nie miała bowiem żadnej bliższej rodziny, oddała się pod opiekę św. Józefa. Ciężkie lata wojny przeżyła szczęśliwie. Dostawała często niespodziewanie pracę odpowiednią do jej sił i pomoc materialną. Pod koniec wojny ku jej wielkiej radości odnalazł się jej mąż, o którym wedle ludzkich przekonań można było sądzić, że zginął. Miała tedy słusność wielka czcicielka św. Józefa, św. Teresa od Jezusa, gdy mówiła: »kto nie wierzy, z jaką pomocą przychodzi św. Józef, niech sam spróbuje, a przekona się sam na sobie«”²⁴.

Bibliografia

- Bernard od Matki Bożej, *Święty Józef a człowiek współczesny*, Kraków 1948.
- Bosak P.Cz. (oprac.), *Słownik-konkordancja osób Nowego Testamentu*, Poznań 1991.
- Czaczkowska E.K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.
- Czarcieńska I., Gałka A., *Wstęp do tomu trzeciego*, w: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, Warszawa 2018.
- Dobraczyński J., *Cień Ojca*, Warszawa 1985.
- Dziurok A., *Uwięzienie prymasa Polski Stefana kardynała Wyszyńskiego – okoliczności i konsekwencje*, w: *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na Ziemi Pomorskiej i Kujawach*, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014.
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2007.

²⁴ Bernard od Matki Bożej, *Święty Józef*, s. 98.

- Grocholewski Z., Bł. kardynał Stefan Wyszyński. Więzień w Panu, Poznań 2021.
- Kijas Z., Wyszyński. Narodziny nowego człowieka, Warszawa 2021.
- Konopka W., Rozynkowski W., Na szlaku Prymasa Tysiąclecia. Prymas Stefan Wyszyński na Kujawach i Pomorzu, Warszawa 2016.
- Plota J., Kult świętego Józefa w sanktuarium kaliskim, w: Duchowość św. Józefa z Nazaretu, red. M. Chmielewski, Lublin 2003.
- Polak W., Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński w Rywałdzie Królewskim, w: Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na Ziemi Pomorskiej i Kujawach, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014.
- Polak W., Rozynkowski W., Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Rywałdzkiej, Rywałd Królewski 2009.
- Romaniuk M.P., Życie, twórczość i postęga Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia, t. 1, Warszawa 1994.
- Rozynkowski W., O duchowości prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle „Zapisków więziennych” uczynionych w okresie uwięzienia w Rywałdzie, w: Roczniki Księdza Jerzego, t. 6: Drogi do świętości, red. P. Nowogórski, W. Polak, W. Rozynkowski, Toruń–Górk 2021.
- Rozynkowski W., O życiu wewnętrznym prymasa Stefana Wyszyńskiego w czasie uwięzienia w klasztorze kapucynów w Rywałdzie, w: Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021.
- Rozynkowski W., Pobyty Prymasa Polski ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego w granicach obecnej diecezji toruńskiej, „Teologia i Człowiek” 2010, nr 16.
- Rozynkowski W., Uwięzienie prymasa Stefana Wyszyńskiego w klasztorze kapucynów w Rywałdzie w świetle kroniki klasztornej, „Rocznik Grudziądzki” 2020, t. 28.
- Rozynkowski W., Uwięzienie prymasa Stefana Wyszyńskiego w klasztorze kapucynów w Rywałdzie, w: Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021.
- Rozynkowski W., Spotkania z prymasem Stefanem Wyszyńskim, Pelplin 2021.
- Rozynkowski W., Z dziejów kultu św. Józefa, „Kaliskie Studia Teologiczne” 2005, t. 4.

- Siuta D.D., Cierpienie w życiu św. Józefa i jego zbawczy wymiar, „Homo Dei” 2021, nr 2.
- Split J.A., Z dziejów kaliskiego sanktuarium świętego Józefa, „Kaliskie Studia Teologiczne” 2003, t. 2.
- Weron E., Duchowość prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle Zapisków więziennych, „Communio” 2001, t. 21, nr 3 (123).
- Wyszyński S., Z głębi duszy. Kalendarzyk łaski, Warszawa 2019.
- Wyszyński S., Zapiski więzienne, Warszawa 1995.
- Zgorzelak R., Święty Józef w nauczaniu bł. Prymasa Stefana Wyszyńskiego, w: Święty Józef. Sługa zbawienia, red. A. Latoń, Poznań 2021.
- Żaryn J., Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956), „Studia Prymasowskie” 2007, t. 1.